

Hoofdstuk 1

Militaire ethiek. Een algemene inleiding -

Th.A. van Baarda en D.E.M. Venveij	17
1.1 Mazen in de wet, grijze zones en het belang van militaire ethiek; doel van dit boek	17
1.2 De verschillende 'lagen' van militaire ethiek; verhouding tot het integriteitbeleid	19
1.3 Uitgangspunten	23
1.3.1. De relatie tussen de overheid en de samenleving	23
1.3.2. De verhouding die de wetenschap van militaire ethiek van de militaire organisatie	25
1.3.3. Onderwijskundige veronderstellingen	25
1.4 Onderwijs in militaire ethiek	27
1.4.1. Een beeld van de mens; een beeld van de krijgsman	28
1.4.2. Opleiding en vorming	31
1.5 Morele competentie	33
1.5.1. Het cognitieve niveau	35
1.5.2. Het affectieve (sensitieve) niveau	36
1.5.3. Het voluntieve niveau	38
1.5.4. Consistentie tussen morele overtuiging en morele handeling	40
1.6 Integriteit	43

Hoofdstuk 2

Leiderschap in de praktijk - C.P.M. van Egmond	49
2.1 Inleiding	49
2.2 Het doel: militair vermogen	50
2.3 Het doel en hoe daar te komen: formuleer, communiceer, controleer	54
2.4 De geleide	56
2.4.1 Leiders en geleiden	56
2.4.2 Wie doet wat?	58

	2.4.3 De geleide: conclusie	59
1.5	De leider	59
	1.5.1 Handen, hoofd en hart	59
	1.5.2 De positie van de leider in de krijgsmacht	61
	1.5.3 Conclusie	65
1.6	Verantwoordelijkheid	66
	1.6.1 Betekenissen van verantwoordelijkheid	66
	1.6.2 Krijgen	66
	1.6.3 Dragen	67
	1.6.4 Afleggen	67
	1.6.5 Krijgen, dragen en afleggen en de onderlinge relatie	68
	1.6.6 Fouten	69
	1.6.7 Misverstanden over verantwoordelijkheid	70
	1.6.8 Het afstaan van verantwoordelijkheid	70
1.7	Tenslotte	70

Hoofdstuk 3

Ethiek, commandantenverantwoordelijkheid en enkele
dilemma's bij militaire operaties — *Th.A. van Baarda*

		73
3.1	Inleiding	73
3.2	De beroepskeuze, ethiek en zingeving van het militaire beroep	74
3.3	Moreel correct gedrag en moreel incorrect gedrag — inleiding	78
	3.3.1 Waarom mensen zich niet aan de moraal houden (zelf-afmelding; <i>moral disengagement</i>)	80
	3.3.2 Verantwoordelijkheid en moreel correct gedrag	87
	3.3.3 Negen stappen die een commandant kan nemen om moreel incorrect gedrag tegen te gaan	89
3.4	Moreel (in)correct gedrag, schendingen van het recht en de rol van de commandant (<i>command responsibility</i>)	97
3.5	Dilemma's bij grondoperaties — algemeen	107
	3.5.1 Wat is proportioneel geweld?	107
	3.5.2 Het doelbestrijdingsproces (<i>targeting</i>)	118
	3.5.3 Gevechtsvoering en het vervaagde onderscheid tussen combattant en non-combattant (<i>counter insurgency</i>)	123
3.6	Slot	125

Hoofdstuk 4

Ethiek bij het Commando Zeestrijdkrachten - *Tli.A. van Baarda*

		129
4.1	Inleiding	129
4.2	Veiligheid op zee	130

4.3	Leiding geven en de rol van de commandant aan boord	132
4.4	Normen en waarden bij het CZSK	139
4.4.1	De periode 1993-2006: TNT-rapport en Nowak	139
4.4.2	De periode na 2006: naar nieuwe Gedragscode Defensie	144
4.4.3	Waarden en normen: nog steeds 'zo civiel als mogelijk...?'	147
4.5	Achtergronden van het ethiekonderwijs bij de CZSK	151
4.6	Dilemma's op zee	156
4.6.1	Inleiding	156
4.6.2	Dilemma's onder operationele omstandigheden	158
4.6.3	Dilemma's in vreedetijd of tijdens humanitaire omstandigheden	164
4.7	Conclusie	169

Hoofdstuk 5

Ethiek bij het Commando Landstrijdkrachten: vorming tot moreel competente militairen van 'spijkerbroek'

tot veteraan — <i>C.E. van den Berg en D.E.M. Verweij</i>		171
5.1	Inleiding	171
5.2	Goed ingezet en goede inzet	172
5.3	Kenmerken en omstandigheden van KL optreden in relatie tot militaire ethiek	174
5.3.1	Kenmerken en omstandigheden	174
5.3.2	De relatie tussen de militair en militaire ethiek	181
5.4	Morele competentie	185
5.4.1	Dilemma's tijdens inzet	188
5.4.1.1	Dilemma van botsende positieve, nastrevenswaardige waarden en plichten	189
5.4.1.2	Dilemma van alternatieven met ongewenste neveneffecten	190
5.4.1.3	Handelen in onoverzichtelijke situaties	193
5.4.1.4	Morele verleiding	193
5.4.2	Het belang van dilemmatraining	196
5.5	Conclusie	197

Hoofdstuk 6

Ethiek en dilemma's bij het Commando Luchtstrijdkrachten - *Th.A. van Baarda en P.J.M. van der Heijden*

6.1	Inleiding	199
-----	-----------	-----

6.2	De (voormalige) gedragscode KLu en de huidige algemene gedragscode	200
6.2.1	De introductie van de voormalige gedragscode KLu	200
6.2.2	Determinanten van een cultuur	201
6.3	Opleiding en training	205
6.3.1	Morele competentie	207
6.3.2	Het Ethisch Bewustwordingsmodel	208
6.4	Militaire ethiek	209
6.4.1	De ontwikkeling van het <i>ius in bello</i> voor de strijd in de lucht	210
6.4.2	Het proportionaliteitsbeginsel: lastig en ongrijpbaar	213
6.4.3	Het vermijden van civiele slachtoffers	215
6.4.4	Proportionaliteit en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens	219
6.4.5	De vervaging tussen civiel en militair	222
6.5	Conclusies en aanbevelingen	224

Hoofdstuk 7

‘Zonder vrees en zonder blaam’: morele dilemma’s binnen

	de Koninklijke Marechaussee — <i>J.L. Hovens en J.J. Baten</i>	227
	Inleiding	227
7.1	De aard en positie van de Koninklijke Marechaussee	228
7.2	Het ontstaan van de gedragscode voor de Koninklijke Marechaussee	229
7.3	Waardeoriëntaties en gedragscode	232
7.4	Beschouwing	233
7.5	Uitgangspunten, visie en doelstelling: <i>“Handhaven waar nodig, beschermen en stimuleren waar nodig.”</i>	234
7.6	De Marechausseepraktijk	235
7.7	Morele dilemma’s uit de praktijk	238
7.7.1	De militaire context	239
7.7.2	De civiele context	241
7.7.3	De beroepsethiek van de Koninklijke Marechaussee houdt niet op bij einde dienst	243
7.8	P&O, opleidingen en leiderschap	244
7.8.1	P&O	244
7.8.2	Leiderschap	245
7.8.3	Opleidingen	245
7.8.4	BPV (BeroepsPraktijkVorming)	245
7.9	Tot slot	246

Hoofdstuk 8

Morele dilemma's in de militaire gezondheidszorg -

A.J. van Leusden en M.J.J. Hoejenbos	249
8.1 Inleiding	249
8.2 De positie van de militair geneeskundige hulpverlener	251
8.2.1 Juridisch referentiekader	251
8.2.2 Uitzonderingen	252
8.2.3 Officierseed en Artseneed	253
8.2.4 De relatie met de patiënt	254
8.2.5 De rol van de commandant	256
8.3 De zorg onder operationele omstandigheden	258
8.3.1 De kwaliteit van zorg	258
8.3.2 Triage	259
8.3.3 Militaire noodhulp en humanitaire hulpverlening	263
8.3.4 Geneeskundige humanitaire hulp en geneeskundige noodhulp	264
8.3.5 Non Gouvernementele Organisaties (NGO's)	265
8.3.6 Individuele geneeskundige noodhulp	265
8.3.7 IJzeren voorraad	271
8.3.8 Onpartijdigheid	272
8.3.9 Gevangenen	273
8.4 Hantering van ethische dilemma's in de militaire gezondheidszorg	274
8.4.1 Risicocommunicatie	275
8.4.2 Professionaliteit	276
8.4.3 Verantwoording (<i>accountability</i>)	277
8.5 Samenvatting en aanbevelingen	278

Hoofdstuk 9

Op het slappe koord? Ethiek en belangentegenstellingen bij de psychologische ondersteuning tijdens uitzendingen —

J.M. Ambaum en L. Horstman	285
9.1 Inleiding	285
9.2 De psychologische ondersteuning bij uitzendingen	288
9.2.1 Psychologische ondersteuning bij de voorbereiding op het operationeel optreden	288
9.2.2 Preventieve taken in de voorbereidingsfase	288
9.2.3 Voorlichting aan het thuisfront	289
9.3 Psychologische ondersteuning tijdens het operationeel optreden	289

9.4	Adaptatie	290
9.5	Psychologische ondersteuning na het operationeel optreden	290
	9.5.1 Vragenlijst nazorg krijgsmacht	291
9.6	Beroepsethische kaders van de militair psycholoog	292
9.7	Beroepsethisch handelen in de praktijk	294
	9.7.1 Botsende belangen	294
	9.7.2 Behandelen of iets anders?	296
	9.7.3 Vertrouwelijkheid, meer of minder	299
	9.7.4 Strafbare feiten versus geheimhouding	302
9.8	Wie controleert het ethisch handelen van de psycholoog?	305
9.9	Conclusie	306

Hoofdstuk 10

Morele dilemma's van bedrijfsmaatschappelijk werkers bij de Maatschappelijke Dienst Defensie - M. Meijer		307
10.1	Inleiding en vraagstelling	307
10.2	Primaire processen in bedrijfsmaatschappelijk werk bij Defensie	308
10.3	De beroepscode voor maatschappelijk werk	309
10.4	Gedragcodes bij het Ministerie van Defensie	310
10.5	De praktijk van maatschappelijk werkers bij Defensie	311
10.6	Geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht voor bedrijfsmaatschappelijk werkers	323
10.7	Conclusies en aanbevelingen	324

Hoofdstuk 11

Defensie en het integriteitbeleid - C. Verwoerd		327
11.1	Inleiding	327
11.2	Integriteitbeleid	328
11.3	Handhaving	329
11.4	De Commissie Staal	330
11.5	De praktijk van de integriteit bij het Ministerie van Defensie	333
11.6	De Centrale Organisatie Integriteit Defensie (COID)	335
11.7	Samenvatting	335

Hoofdstuk 12

Socrates in de krijgsmacht: de rol van het Socratische gesprek in militaire opleidingen - D.E.M. Verweij en M.J. Becker		337
12.1	Inleiding	337
12.2	In gesprek met Socrates	337

12.3	De noodzaak zelf te leren denken	339
12.4	De verhouding tussen het Socratisch gesprek en moraliteit	343
12.4.1	Het fundamentele karakter	343
12.4.2	Het persoonlijk karakter	344
12.4.3	Het 'open eind' karakter	345
12.4.4	Het situationele karakter	346
12.5	Relativisme	346
12.6	Het Socratische gesprek: het zandlopermodel	348
12.7	Het zandloper model in de praktijk	348
12.8	Evaluatie: diversiteit in krijgsmachtonderdelen	352

Hoofdstuk 13

Morele oordeelsvorming met een dynamisch model —

Th.A. van Baarda		355
13.1	Inleiding	355
13.2	Morele vorming en het kunnen oordelen en kiezen	357
13.3	Het proces van oordeelsvorming	360
13.3.1	De ‘kenweg’ en de ‘keuzeweg’	360
13.3.2	Het stromingsmodel	362
13.3.3	Morele aspecten in het stromingsmodel	366
13.3.4	De plaats van morele aspecten in het stromingsmodel	368
13.3.5	Veld (b): feiten	369
13.3.6	Veld (c): gedachten	369
13.3.7	Veld (d): doelen	371
13.3.8	Veld (e): middelen	373
13.3.9	Veld (a): keuzemoment en kiezer	376

Hoofdstuk 14

Uitwerking voor docenten: morele oordeelsvorming met een

dynamisch model — <i>Th.A. van Baarda</i>		379
14.1	Inleiding	379
14.2	Hoe zet ik een cursus op aan de hand van het stromingsmodel?	381
14.2.1	Algemeen	381
14.2.2	Opwarmers	382
14.2.3	Introductie van het stromingsmodel door de docent	386
14.2.4	Eerste oefening: de statische vier velden oefening	387
14.2.5	Tussenstand	390
14.2.6	Verdere introductie door de docent	393
14.2.7	De dynamische vier velden oefening	393
14.3	Een dilemma uitgewerkt	395

	14.3.1	De casus	395
	14.3.2	Het stromingsmodel toegepast	399
14.4		Zes gesprekstypen uit het stromingsmodel en verdere oefeningen	409
14.5		Oogmerken bij de introductie van het stromingsmodel	414
Hoofdstuk 15			
Een aantal oefen dilemma's —		S.H. Springer	419
15.1		Inleiding	419
15.2		Het dilemma van de pelotonscommandant	419
15.3		De geblokkeerde brug	420
15.4		Zich verzettende Irakese wapensmokkelaars	421
15.5		De fanatieke kapitein	423
15.6		De sergeant met huwelijksproblemen	424
15.7		De uitzending naar Afrika	425
15.8		Groeten uit Afrika	427
15.9		De slag bij Sweet Lake City	428
15.10		Het bedreigde voedselkonvooi	429
Bijlagen			
Bijlage 1		Verschillende ethische benaderingen	431
Bijlage 2		Het dilemma van Admiraal Woodward vergeleken	464
Bijlage 3		De Gedragscode Defensie (2007)	471
Bijlage 4		De gedragscodes van Defensie en van de krijgsmacht delen (1994-2007)	474
Bijlage 5		Beroepscode voor de maatschappelijk werker	479
Bijlage 6		Gedragscode voor vredessoldaten van de Verenigde Naties (1997)	483
Bijlage 7		Gedragscode van de VN missie in de Democratische Republiek Congo inzake seksueel misbruik (2003)	486
Bijlage 8		Code van de Landmacht VS	487
Literatuurlijst			488
Cumulatief trefwoordenregister voor het basisboek en het praktijkboek Militaire Ethiek			507